

УСУСУСИ ОСИПА СОРОХТЕЯ

Визначним художником, графіком, карикатуристом, педагогом, що працював у свій час на Прикарпатті, і був Осип Роман Сорохтей. Він відомий своєю участю в легіоні Українських січових стрільців, де виконав чимало графічних творів. Цей період у житті художника аналізується у запропонованому матеріалі.

Ключові слова: Осип Сорохтей, Українські січові стрільці, графіка, карикатура.

У Легіоні Українських Січових стрільців, серед інших, були й художники. Нам відомі їх імена, це Михайло Бринський, Юліан Буцманюк, Михайло Гаврилко, Лев Гец, Іван Іванець, Юліан Крайківський, Осип Курилас, Лев Перфецький, Іван Старчук, Яків Струхманчук та ін. Особливим чином перебування у війську вплинуло на творчість нашого крайнина художника Осипа Сорохтея, який служив художником у Січовім Коші і мав невисоке військове звання «вістун».

Про творчість Осипа Сорохтея у час перебування в Українському Січовому стрілецтві написано небагато. Існує допис Святослава Гординського у статті про виставку присвячену Українському Січовому стрілецтву, де автор висловив думку що творчість Осипа Сорохтея гідна окремої спеціальної монографії [1]. Приятель О.Сорохтея Іван Іванець написав статтю про свого побратима «Мистець анахорет», назвавши його класиком карикатури [2].

Мистецтвознавець і публіцист Михайло Голубець, який теж служив у Січовому Коші та особисто знав Осипа Сорохтея в одній із своїх статей про художника пише: «Я знав його і був з ним на ти., хотів би я так дуже зробити все, щоби врятувати ім'я Сорохтея для історії українського мистецтва». М.Голубець зазначав, що Сорохтей «аналізував свої жертви», маючи на увазі тих кого малював художник, «з жовчю вродженого сатирика й майстерністю знаменитого рисівника». Стрілецькі шаржі О.Сорохтея М.Голубець не називає карикатурними. Він характеризує їх як глибоко продумані й тонко відчуті духовні портрети людей, які свідомо чи випадково потрапили в обсерваційну орбіту художника [3, с.4].

У щоденнику І.Боберського за 1918–1919 рр., архів якого зберігся у Канаді, поряд з іншими згадується про художника Сорохтея: «...рисують в Коші Осип Сорохтей і Лев Гец. Сорохтей посідає легкий, аж шляхетний почерк в своїх рисунках. Рисує передовсім викривулі, це є карикатури» [4].

За радянських часів, від 1942 до 1970 р., майже три десятиліття, про художника Сорохтея не було чути й у зв'язку з тим, що він був Січовим стрільцем. У 70-х рр. ХХ ст. ім'я художника поступово повертається в український мистецький простір. Дослідників життя і творчості Осипа Сорохтея більшає. Серед них М.Фіголь, О.Макойда, В.Баран, Ю.Угорчак, Н.Доскалюк, Т.Прохасько та ін. Дослідник творчості О.Сорохтея О.Макойда згадав також львівську дослідницю О.Ріпко, яка «лише побіжно торкається

стрілецької тематики» [11, с.45], але чомусь не згадав свого вчителя М.Фіголя, який в принципі, повернув призабуте на той час ім'я Осипа Сорохтея в українське мистецтво і мистецтвознавство [7, 8, 9].

Народився майбутній художник на Львівщині 28 лютого 1890 р., згодом сім'я переїхала до Станіслава. Впродовж 1897–1905 рр. Осип навчався в школі міста Станіслава, а з 1906 до 1910 р. навчався у Станіславській вчительській семінарії. 1911 року Осип Сорохтей вступає до Краківської Академії мистецтв до класу відомого художника і графіка Юзефа Панкевича. У 1914 році після третього курсу отримав бронзову медаль за твори, експоновані на художній виставці у Кракові. Перша світова війна змусила припинити на кілька років навчання в Академії.

Того ж 1914 року Сорохтея мобілізовано до австро-угорського війська. Як українець, він був зарахований до легіону Українських Січових стрільців у так звані «двадцятки», а після їх розформування, був переведений до військової редакції Пресової квартири «Стрілецька кадра». На сторінках рукописних журналів «Самопал», «Самохотник», «Бомба» були різноманітні публікації з карикатурними зображеннями, які висміювали різні сторони політичного та стрілецького життя. Ці видання подобались простому стрілецтву, яке весело сміялося над собою, над військовою старшиною і всіма життєвими недоліками. Варто зазначити, що художники Пресової квартири у війську були особливою «кастою», у них були кращі умови побуту в реаліях війни. Нерідко це ставало спонукою до дружніх кпинів стрільців над художниками. Стрілецька сатира не оминала й свою старшину, політичних осіб тощо.

Саме в складних військових умовах молодий художник зміг уповні розкрити свій талант. Йому вдавалося миттєво вловлювати найхарактерніші риси людей і вправно відтворювати їх на папері. Так з'явилася ціла галерея стрілецьких портретів. Серед яких дружні шаржі, рисункові портрети, сатиричні та гротескові рисунки, карикатури олівцем, вуглем, пером і тушшю. Осип Сорохтей вмів бачити вразливі сторони своїх персонажів, саме тому творив їх гостро і відверто. «Це були глибоко продумані й тонко відчуті характерні портрети людей, що заслужено або випадково потрапили в орбіту тонкого пера художника» [8, с.112].

Осип Сорохтей брав активну участь в оформленні стрілецьких часописів, ілюстрував їх. Саме у військових лавах Українських Січових стрільців зародилася тенденція до праці у сатиричному жанрі, який стане визначальним для художника упродовж усього життя. За час перебування у Пресовій Квартирі вістун Сорохтей створив кілька десятків прекрасних портретів, шаржів та гротескових карикатур. На жаль, саме цей доробок майже не зберігся.

Ймовірно у 1916 р. О.Сорохтеєм була започаткована серія класичних академічних портретів військової старшини. Про це засвідчують виразні професійні портрети капітана крайової оборони Лесняка, полковника УСС Вариводи тощо. Виразними і цілком не сатиричними є численні портрети Січових стрільців із записника Сорохтея, виконані впродовж 1917–1918 рр. Ці глибоко психологічні портрети позбавлені шаржовості, вони сповнені зосередження, роздумів, неспокою, тривоги.

Іншими за характером є шаржі на четара УСС Цяпку-Скоропада, шарж на австрійського офіцера, дружні шаржі на окремих бійців УСС, до прикладу, шарж на полковника УСС Г.Коссака, незграбна постать якого свідчить про відсутність будь-якої армійської виправки, а присутність плямистої собаки, яка заглядає у очі полковника, ще більше підсилює таке враження. Відомо, що серед Січового стрілецтва було багато освічених людей, професорів, лікарів, мистців, письменників і не всі вони могли мати військову виправку, але їх єднало почуття обов'язку перед своєю Батьківщиною. Саме таких людей вирізняло вміння посміятись над самим собою і над своїми побратимами, тому творіння Сорохтея сприймались весело і без образ.

У Пресовій Квартирі працював також відомий скульптор Михайло Гаврилко, з яким Осип Сорохтей мав приятельські стосунки ще з часів навчання в Краківській Академії. Мати можливість відчувати дружнє плече у нелегкій ситуації – важливе кожному. Михайло Гаврилко вмів розрадити та заспокоїти. Міцна чоловіча дружба мистців тривала упродовж усіх років Першої світової війни, до героїчної смерті М.Гаврилка.

У кращих традиціях української сатиричної графіки виконано твір «Усусуси», який був опублікований у щотижневику «Назустріч». Сатиричний жанр тут доповнений трагікомічним змістом, де бійці сприймаються як лялькові персонажі, що завмерли у різноманітних комічних позах, які водночас є вразливими і незнищенними. Доречі, портрет невідомого Січового стрільця в окулярах – схожий портретно на командувача в іронічних «Усусусах» Осипа Сорохтея. Портрети своїх друзів-бійців і старшин творив «весело» з гумором без сарказму, іноді з ним, загострюючи увагу на характерних рисах портретованих. Часто вони мальовані в похідних умовах, на перепочинку. Малював у блокноті зі сторінками у клітинку.

Має Осип Сорохтей роботи воєнного періоду які наближені до побутового жанру. В основному це начерки, назви яких говорять самі за себе: «Веде коня», «На водопої», «Розмова», «Відпочинок» та ін. В рисунках Сорохтея найбільше вражає точність, пластичність і вишуканість ліній, які впевнено і чітко окреслюють постаті, обличчя, антураж.

Дослідники творчості Осипа Сорохтея інколи порівнюють його графіку з графічними серіями Ганса Гольбейна, Альбрехта Дюрера, які наштотували його згодом на створення власних графічних серій – «Страстей Христа» і «Хресної дороги». Малюнок «Аркан», виконаний 1917 року чимсь схожий на відомий твір А.Матіса «Танець» (1910 р.). Ймовірно О.Сорохтей міг бачити цю роботу Матіса в репродукції. В «Аркані» Сорохтею виразно, вдалося передати хвилеподібний рух. Його січовики-танцівники немов плывуть над землею. Це ще не той бунтарський «Аркан» який згодом буде у Георгія Якутовича, це швидше стрілецька пісня, виявлена в танці, з відчуттям плавності в русі.

У Матіса п'ять танцівників, у Сорохтея сім. Це не умовні танцівники, а конкретно Українські Січові стрільці в уніформі. Двоє з них мають типові головні убори, так звані «мазепинки» особливого покрою зішиті трикутними сегментами, яких було вісім. Насправді Січові стрільці називали їх «катамайками», за прізвищем Дмитра Катамая, автора дизайну шапок-«мазепинок». Окрім цього Д.Катамай долучався до створення січових одностроїв, екіпуванням, проектом військових відзнак. Ноги танцюючих над

черевиками до колін оповиті в онучі, штани «галіфе». Натяком зображено стовбури сосен, дія відбувається у лісі чи на лісовій галявині. Таке уважне відношення Осипа Сорохтея до деталей не характерне для художника, бо у дискусії з Оленою Кульчицькою, яка зауважила йому відсутність уваги до деталей в зображенні етнографічного одягу, Сорохтей заявив що ніколи не буде малювати сердаків. Мав на увазі, що слід малювати сутність того, що є під одягом [6, с.14].

Якось у 1938 році у Львові при каві Михайло Рудницький запитував у Сорохтея, про те, як так сталося, що в нього відбулася еволюція від кольору до карикатури. Що такого мав пережити художник, яку таку поважну кризу аби відійти від кольорів неба, моря, трав і проміняти їх на кілька рис «викривленої людської пики»? – Війну, – відповів Осип Сорохтей [6, с.47]. Далі художник розповів як у 1914 р. пішов на війну, як цілий рік там нічого не рисував, як будучи в Усусусах потрапив у своєрідну атмосферу людей, які мали сатиричний талант і розвивали його у собі, як вони глузували з життя і смерті, зі себе із найблищих. Між ними, – згадував художник, – зробив кілька перших карикатур, які товариші сприйняли з ентузіазмом. «Те, що було в мені десь глибоко притаєне, нежданно прорвалось...» [6, с.47].

Коли війна закінчилась Сорохтеєві було 28 років. Війна стала тою школою життя, яку не перевершить жодна академія. Вона позбавила ілюзій, загострила психологічну безкомпромісність, вміння безпомилково розпізнавати людей, їхню сутність.

У 1919 році Осип Сорохтей повертається в Академію на навчання до живописця і графіка В.Вайса та графіка-карикатуриста С.Дембійського, через рік успішно завершує навчання у Краківській Академії мистецтв і повертається у Станіслав. Вчить малювати гімназистів, вчителює у Снятині, де одружується із Марією Карп'юк – своячкою Марка Черемшини, ученицею школи Олекси Новаківського. Далі було насичене творче і педагогічне життя, виставки в Асоціації незалежних українських мистців, життєві мандри.., а наприкінці листопада 1941 року художник відійшов у засвіти вічності.

Окрім своєї творчості, Осип Сорохтей залишив нам багато невідомого зі свого творчого життя. Зокрема, невідомо хто вчив, як звали того маляра-альфрейщика з передмістя Станіславова, який у шкільні роки привив любов Осипу до малювання. Незрозумілою досі залишається кардинальна зміна, від поваги – до ненависті, у відношенні художника до правлячого тоді Станіславського греко-католицького єпископа Григорія Хомишина. Чому так сталося, що від плідної співпраці через замовлення єпископом монументального олійного полотна «Зняття з Хреста» (1935 р.), одного з кращих живописних творів Сорохтея, художник взявся за виконання бруталних карикатур на того ж єпископа у 1937 році? Тож, мистецький доробок і життєвий шлях художника Осипа Сорохтея ще чекає своїх дослідників...

P.S. Дивним чином історія повторюється. Рівно через сто років, відтоді як зображав своїх військових побратимів Січовий стрілець вістун Осип Сорохтей, у схожій манері малюватиме своїх побратимів по зброї у війні на Сході України прикарпатський художник Володимир Безрукий.

Література:

1. Гординський Св. Стрілецька анабазіс // Назустріч. – 1935. – Ч.1. (1 січня).
2. Іванець І. Мистець анахорет // Назустріч. – 1935. – Ч.9. (1 травня).
3. Голубець М. Осип Сорохтей // Наші дні. – 1942. – №6.
4. Боберський І. Щоденник, 1918–1919 рр. // Упорядник Ю.А.Мацик. – К., 2003.
5. Ріпко О. Бентежний дух О.Сорохтея // Жовтень. – 1987. – №6.
6. Осип Сорохтей. – Львів, 2008.
7. Фіголь М.П. Графічні портрети Осипа Сорохтея. Каталог виставки. – Івано-Франківськ, 1990.
8. Фіголь М. Осип Сорохтей. // Жовтень. – 1970. – №1, с.111–114.
9. Фіголь М.Перо Осипи Сорохтея. // Жовтень. – 1980. – №11. с.154–156.
10. Баран В. Тернистий шлях Осипа Сорохтея. – 2002.
11. Макоїда О. Осип-Роман Сорохтей та стрілецькі часописи.- [Електронний ресурс].